

PÁVAI ISTVÁN

Bartók, Kodály és Lajtha folklorizmusszemlélete

Kulcsszavak: folklorizmus; folklór revival; népdalfeldolgozás; néptáncfeldolgozás; népzene; néptánc; színpadi néptánc

Key-words: folklorism, folklore revival; traditional music arrangement; traditional dance arrangement; authentic village music; authentic village dance

A XX. század kezdetén a magyar zenei stílus megújítási törekvéseiben kulcsszerepet játszott a valódi népzene fölfedezése. Kodály Zoltán és Bartók Béla egymástól függetlenül talált rá erre a frissítő forrásra, s a népzene valóban jelentős hatással volt saját zeneszerzői nyelvezetük kialakítására. Kettejük esete ugyanakkor arra is példa, hogy két rendkívüli tehetségű egyéniség hogyan tudott a népzene felhasználásával egymástól jelentősen eltérő módon alkotni, egymáshoz képest is más-más egyéni stílust kialakítani. Mintegy évtizednyivel fiatalabb pályatársuk, Lajtha László sem maradt érintetlen a népzene hangjától. Folklórelemeket is felhasználó más korabeli zeneszerzőkhöz, például Dohnányi Ernőhöz, Weiner Leóhoz képest az is jelentősen szokatlan volt Bartók, Kodály és Lajtha esetében, hogy mindhárman igen hamar népzene kutatókká váltak, s ezen a téren nemzetközi viszonylatban is az élvonalba kerültek. A zeneszerzői ihletforrás, a népzene, tehát nemcsak mint zeneszerzőkre hatott rájuk, hanem egész személyiségük átformálódott általa, a népzene életük részévé vált.

A művészi és tudósi hozzáálláson túl a népdal társadalmi megismertetése, elismertetése is életük programjához tartozott. Ezért figyelmük kiterjedt a korabeli társadalom más folklorizmusjelenségeire is, a népdal pedagógiai alkalmazására, a kórusmozgalomra, a mások által készített népdalfeldolgozásokra, sőt részben a néptánc színpadi alkalmazására is. Hangszeres néptánczenei, majd tánccal kapcsolatos gyűjtéseik rálátást engedtek erre a területre is, így a Gyöngyösbokrétá is látókörukbe került, majd – Bartók kivételével – az 1950–60-as évek színpadi néptáncmozgalma is.

Előadásom további részében igencsak vázlatosan áttekintem a három tudós-zeneszerző folklorizmusszemléletének kialakulását, módosulásait, egymáshoz való viszonyát, korabeli nyilatkozataik alapján.

*

„Mikor és miért dobták a népzene kövét a műzene, vagy a műzene kövét a népzene tavába – nem tudjuk, de a bedobott kő hullámai még ma is gyűrűznek...” – tűnődik Lajtha László 1962-ben, halála előtt egy évvel *A népzene alkotói megközelítésének különbözőségei Bartóknál, Kodálynál és saját zenében* címmel 1992-ben publikált előadásában, majd így folytatja:

„Bartók Béla és Kodály Zoltán 1905-ben, én magam pedig 1910-ben, mint fiatal zeneakadémiai növendék, kezdtük el a népzene gyűjtést. Az első, amit el kell mondanom az, hogy megszerettük a népi dallamokat. Nemcsak annak örvendtünk, amit a nálunk idősebb népzene gyűjtők találtak, hanem különösképp gyönyörködtünk az *általunk* gyűjtött zene szépségében. Mint a legtöbb népdalgyűjtő Európa legkülönbözőbb országaiban, mi is szerettük volna a nép kincsét a nemzet kincsévé tenni. Pásztoemberek, idős parasztemberek és parasztasszonyok éneke, öregjének és fiataljának képzetlen hangja, sajátos előadásmódora azonban lehetetlenné tette, hogy az eredeti folklór a nagyváros hangversenypódiumára kerülhessen. Az ilyen előadás néprajzi kuriózum maradna, de a kívánt célt nem érné el. Annak, hogy tanult énekesek vagy énekkarok énekeljék el kíséret nélkül e dallamokat, nem sok értelme volna, hiszen éppen a legszebb néprajzi sajátosságok sikkadnának el, s az előadásba idegen esztétikai elvek jutnának. Oda jutunk tehát, hogy minden népi dallamhoz valamilyen kíséretet, valamilyen feldolgozást kell írnia a zeneszerzőnek, ha a nagyközönségnek akarja előadni őket”.¹

Kezdetben tehát a cél nem más, mint a magyar népzene szélesebb körben való megismertetése, de annak közvetítéséhez a zeneszerzőre is szükség van. Bartókban még a nagy népzenei felfedezések előtt megfogalmazódik az a gondolat, hogy a népdalokat széles körben ismertté kellene tenni. Elza húgának címzett 1904. december 26-án kelt levelében ezt írja:

„Most új tervem van: a magyar népdalok legszebbjeit összegyűjtöm és a lehető legjobb zongorakísérettel mintegy a múdal nivójára emelem. Ez arra volna jó, hogy a külföld ilyen gyűjteményből megismerhesse a magyar népzeneét”.²

1 Lajtha László *összegyűjtött írásai* I. Sajtó alá rendezte és bibliográfiai jegyzetekkel ellátta Berlász Melinda, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992, 131. Lajtha László 1948-ban elhangzott angol nyelvű előadásának cím nélküli magyar nyelvű fogalmazványa. A kézirat olvasható angol cím, *Different approaches of Bartók, Kodály and myself to folk music*, Lajtha Lászlóné Hollós Róza utólagos kézírásos kiegészítése, amelynek magyar fordítását használta a közreadó a hivatkozott kötetben.

2 *Bartók Béla családi levelei* (szerk. ifj. Bartók Béla és Gombocz Adrienne), Zeneműkiadó, Budapest, 125.

Ezt a gondolatot, a kezdeti évekre visszatekintve, 1918-as önéletrajzában így fejt ki részletesebben Bartók:

„Arról volt szó, hogy a zenében is valami specifikusan magyart kell teremteni. Ez az eszme megragadott engem, és ráterelte figyelmemet népzeneink tanulmányozására, helyesebben annak tanulmányozására, amit akkoriban magyar népzeneinek tartottak... Hamarosan beláttam azonban, hogy a tévesen népdaloknak ismert magyar dallamok – amelyek a valóságban az úri osztályhoz tartozó komponisták szerzeményei – kevés érdekességet nyújtanak, és így 1905-ben hozzáfogtam a mindaddig teljesen ismeretlen magyar parasztszene föl kutatásához. E munkámban nagy szerencsémre kiváló zenesz-munkatársat találtam Kodály Zoltán személyében, akinek éleslátása és ítélőképessége nem egy megbecsülhetetlen útmutatást és tanácsot adott számomra a zene minden terén.

A kutatást tisztán zenei szempontból kiindulva és kizárólag magyar nyelvterületen kezdtem meg, később azonban hozzájárult mindehhez az anyag nem kevésbé fontos tudományos tárgyalása, valamint a kutatás kiterjesztése a szlovák és román nyelvterületre”.³

A hatalmas gyűjtőtapasztalat, amit mindhárman felhalmoztak, arra készítette őket, hogy a népdal megmentésén fáradozzanak. Ezalatt nemcsak a tudományos muzeális konzerválást értették fonográfhangerek, kottás lejegyzések formájában, hanem a népzene továbbéltetését a társadalomban, a népdal beemelését a nemzeti kultúrába. Ennek mikéntje azonban többféle, néha ellentétes elképzeléshez is vezetett.

Rajeczky Benjamin szerint a később Pátria-sorozatnak nevezett archív népzenei hanglemezek készítése azért késett, mert a sokszorosítási lehetőség révén Bartók és Kodály olyan sorozatot szeretett volna kiadni, amely a népzeneit a szélesebb közönség körében is népszerűsíti, s attól féltek, hogy erre az eredeti népzene felvételek nem alkalmasak. Ezért előbb 40 darab *His Master's Voice* lemez jelent meg főleg Bartók, Kodály és Lajtha zongorakíséretes népdalfeldolgozásaival, énekművészek előadásában. Ezek voltak az úgynevezett „népművelési lemezek”.⁴ Ezekről a hanglemezekről ilyen tekintetben talán kissé túl sokat is vártak, legalábbis úgy tűnik Lajthának *A kultusz-minisztérium gramofonakciója* című 1929-es előadása szerint:

3 Bartók Béla, *Önéletrajz*. In: *Bartók Béla írásai 1. Bartók Béla önmagáról, műveiről, az új magyar zenéről, műzene és népzene viszonyáról*. Közreadja Tallián Tibor, Zeneműkiadó, Budapest, 1989, 28.

4 Rajeczky Benjámín, *A magyar népzenei hanglemezek*. In: *Rajeczky Benjamin írásai* (szerk. Ferenczi Ilona), Budapest, 1976, 336.

„Ha sikerülni fog régi népdalainkat megmenteni, megtartani és új életre kelteni, megmagyarosodik vele egész zenei közéletünk is. Megoldódik vele iskolai énekoktatásunk, egyszerűbb, nem hivatásos énekesekből álló énekkaraink műsora és a cigányzene kérdése is. Megőrizzük így azt a nagy zenei kincset, amelyet eddig a tékozló fiú módjára pazaroltunk és vesztettünk el”.⁵

A feldolgozott népdal színpadon, hanglemezen való bemutatása azonban nem elégséges a kitűzött cél megvalósításához. Lajtha 1933. november 25-én, Budapesten, a Nyugat című folyóirat baráti körének irodalmi szalonjában tartott előadásának összegző gondolata ennél tovább megy:

„A régi magyar népzenei stílus már halódik; mi, gyűjtők romok között járunk... Egy módja van, hogy ez a népzene tovább éljen: divatba kell jönnie... A magyar népzene megmentésének egyetlen módja az, hogy a művelt magyar osztály ne csak előadásokban szeresse a magyar népdalt, ne csak megtapsolja Palló Imrét és Medgyaszay Vilmát, hanem maga is magyar népdalt énekeljen”.⁶

Közismert a népzenei alapú zeneoktatás és a zenei anyanyelv kialakításának kodályi programja, így az idevonatkozó Kodály-írások idézésétől eltekinthetünk. Talán nem eléggé köztudott viszont, hogy a tánc vonatkozásában is hasonló elgondolása volt Kodálynak. Így nyilatkozott „a magyar tánc kérdéseiről” Szenthegyi Istvánnak a *Táncművészet* című folyóirat 1951. évi szeptemberi számában:

„A társastáncok magyar alapja 1830 óta többé-kevésbé már megvolt, csak az utóbbi harminc-negyven esztendőben szorult háttérbe. Ebben az időben kezdték elárasztani az országot a vándor táncmesterek. Ők még a falvak parasztjait is kiokosították a külföldi eredetű, divatos táncokban. Én magam ötven éve nem járok bálba, annyit azonban tudok, hogy a magyar társastánc valahogy bizony megrekedt vagy produkcióvá lett s ezen segíteni kell. Ilyen szempontból jó kezdeményezés, hogy magyar táncbemutatókat rendeznek. De nagyobb jelentőségű, hatásosabb eszköz lenne, ha már gyermekkortól kezdve rendszeresen tanítanák a magyar tánc elemeit is...”

5 Lajtha László, *A kultuszminisztérium gramofonakciója*. In: *Lajtha László összegyűjtött írásai I.* Sajtó alá rendezte és bibliográfiai jegyzetekkel ellátta Berlász Melinda, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992, 44.

6 Lajtha László, *A népzenéről. Nyugat-konferencia*. In: *Zenei írások a Nyugatban* (szerk. Breuer János), Zeneműkiadó, Budapest, 1978, 415–416.

Sőt! Már az ovodában el lehetne kezdeni a táncoktatást. A székeleyek például már öt-hat éves korban táncra fogják a gyerekeket. Így valóban elérhetnénk, hogy a népdallal együtt vérünk, anyanyelvünk válik a tánc is”.⁷

Az 1930–40-es évek Gyöngyösbokréta-mozgalma a kor tipikus folklorizmusjelensége volt, számos pozitív és negatív hozadékkal. Kodály kritikus szemléletmódja utóbbiakra is rámutat 1961-ben egy, a cigányzenéről az Ország-Világ című lapnak adott nyilatkozatában:

„A népies műdaloknak, kivált a csárdásoknak, a cigányok voltak a legjobb előadói, az igazi népdalokkal azonban csak újabban kezdenek megismerkedni. A magyar népdalok ötfokúsága ugyanis nekik teljességgel idegen. Még a Gyöngyösbokréta idején az egyes falusi csoportok magukkal hozott eredeti dalait is a cigány, szégyenszemre, kottából volt kénytelen játszani, s gyakran oda nem illő kísérettel. A cigányzenekarok sablonos harmóniai a dúr-moll rendszerben fogant műdalhoz még illeszkednek valahogy, de a népdalhoz sehogy. Nem ritkán a dallamot is kikezdi a harmónia, ezért nagy probléma a népdal kísérete”.⁸

A *Hagyomány Szava* 1943. évi 9. száma így tudósít Kodálynak ehhez a színpadi mozgalomhoz való hozzáállásáról:

„Az idej Gyöngyösbokréta próbáinak nagyon nagy öröme volt, hogy azokon a magyar zene nagymestere, Kodály Zoltán is részt vett. Egyúttal – Paulini Béla felkérésére – ellenőrizve, eligazítva természetesen mindent, ami a zenei részben eligazítani való akadt. Elejétől végig ott volt a próbákön Kodály Zoltán, pedig a próbák eleje, meg vége, bizony hat-hat órákat jelentett.

Különben már Kodály Zoltán ösztönzésére szerepeltetett a rendezés az idej Gyöngyösbokrétában a multhoz viszonyítva több népi hangszer, több furulyát, citerát, dudát.

A »falevél-zenekarokat« ugyan már nem Kodály javasolta, de azért »életre keltésük« ellen dehogyis emelt kifogást: a legnagyobb szeretettel látta.”

A néptánc, népszokás színpadra vitelének megújítását Lajtha is fontosnak tartotta. 1942-ben nyilatkozta *Magyar Csillag* 2. számában:

„Talán itt van már az ideje annak, hogy a magyar nagyközönség ne csak az operett »aratások« iránt érdeklődjék, és feltehető, hogy volna már közön-

7 Kodály Zoltán, *A magyar tánc kérdéseiről*. In: Kodály Zoltán, *Visszatekintés. Hátrahagyott írások, beszédek, nyilatkozatok* III. Közreadja Bónis Ferenc, Zeneműkiadó, Budapest, 1989, 389.

8 Kodály Zoltán, *A cigányzenéről*. In: Kodály Zoltán, *Visszatekintés. Hátrahagyott írások, beszédek, nyilatkozatok* III. Közreadja Bónis Ferenc, Zeneműkiadó, Budapest, 1989, 96.

sége az olyan parasztlakodalmaknak is, amelyekben nem primadonnák és bonvivánok játsszák a népi főszerepeket”.⁹

Mégis úgy tűnik, hogy a Gyöngyösbokréta egészében nem váltotta ki Lajtha tetszését. Erre utal például Vargyas Lajosnak 1968-ban az *Études Finno Ougriennes*-ben publikált visszaemlékezése is:

„Tizennyolc éves voltam, amikor először találkoztam Lajthával. Kodály küldött hozzá, akinek egyetemi folklórgyakorlatán mint elsőéves bemutat-tam kis népdalgyűjtésemet, amit cserkésztaborozás közben jegyeztem föl egy sárközi faluban...

Átnézte kottáimat: sok érdekeset nem talált benne, hiszen ugyanabban a faluban már ő is gyűjtött, sőt őelőtte is, már régebben, Vikár Béla. Népművészetéről híres táj legnevezetesebb faluja volt a »lélőhely«, s az akkor népszerű nyári folklórbemutatón, a »Gyöngyösbokrétán« is szerepelt egy színes csoporttal. Az öreg néni, akitől többek közt dalokat jegyeztem fel, a csoport egyik fő forrása, »betanítója« volt. Egyszer csak Lajtha dühösen fölkiáltott, és hevesen szidni kezdte a Gyöngyösbokréta »disznóságait«: a papíron, amit kezében tartott, »gyűjteményem« leghitványabb darabja volt, a német O Tannenbaum karácsonyi ének motívumaiból akkoriban elterjedt, slágerszerű múnépdal. »És ezt adják le a rádióban mint magyar népdalt!« – mérgelődött”.¹⁰

Brauer János megítélése szerint 1950-ben, az Állami Népi Együttes szervezésekor Lajtha azért utasította el az alapító igazgatói állást, mert „színpadi folklórhamisításra gyanakodott, lakkozott népeletképek bemutatására, nem vállalhatta a meggyőződésével ellentétes feladatot”.¹¹ Egy év múlva a Kosuth-díj odaítélését indokló hivatalos szöveg, mégis arról számol be, hogy Lajtha a díj arany fokozatát „kiváló folklorisztikai munkájáért, különösen népi hangszeres zenénk 1950-ben végzett nagy jelentőségű gyűjtési és lejegyzési munkájának elismeréseként” kapja, „kiemelve azt, hogy ezzel a munkájával anyagot és irányt adott népi együtteseink kialakulása és tevékenysége számára”.¹²

Ekkortájt a színpadi néptánc stílusproblémái Kodályt is aggasztották. A már említett, Szenthegyi Istvánnak adott interjúban kijelenti:

9 Lajtha László, *A magyar néptánc*. In: *Lajtha László összegyűjtött írásai* I. Sajtó alá rendezte és bibliográfiai jegyzetekkel ellátta Berlász Melinda, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992, 180.

10 Vargyas Lajos, *Hommage à Lajtha*. In: *Keleti hagyomány – nyugati kultúra. Tanulmányok*. Budapest, Szépirodalmi Kiadó, 1984, 390.

11 Breuer János, *Fejezetek Lajtha Lászlóról*. Editio Musica, Budapest, 1992, 173.

12 Breuer János, *i. m.*, 174.

„Művészi táncunkban – a balettra gondolok – még nem alakult ki a sajátosan magyar jellegzetesség, túlságosan kötik táncosainkat a technika nemzetközi formaelemei. Bár vannak biztató jelenségek, úgy hiszem, meg kell várni, amíg megszületik egy igazi, nagy alkotó tánctehetség, aki majd magasabb fokon nagyobb művészi egységgé tudja formálni a néptáncot. Biztos vagyok benne, hogy a jövő ezt az alkotóművészt is meghozza majd”.

A színpadi célra írt tánc kíséző zenével kapcsolatosan ugyanott megjegyzi: „...arra kell törekedniök a zeneszerzőknek, hogy legalább olyan jó műveket írjanak, mint az eredeti paraszti táncmuzsika”.¹³

1966. július 27-én Amerikában, Berkeley-ben a University of California termében, a Corvin Magyar Club keretében tartott előadása utáni vitában Kodálytól többek között azt kérdezték meg, hogy „A Magyar Állami Népi Együttes milyen formában veszi át a népi hagyományokat? Igazi tolmácsolása ez a hagyományoknak?”

Kodály ezt válaszolta:

„Mindenféle új kifejezési módot keresnek a táncban. Szerintem nem jó úton vannak, mert amit csinálnak, az se nem balett, se nem népi tánc már, hanem valahol a kettő közt imbolyog. Meg is írták New Yorkban, amikor itt szerepeltek. Az impresszáriók elkövezték azt a ballépést, hogy „Magyar balett” néven szerepeltették őket. Megmondták nekik, hogy ez nem balett, tehát ne hivalkodjanak olyan cégérrel, aminek nincsen meg a tartalma. Ott is változik a vezetés, Rábai [Miklós] személyével most a tánc van előtérben. Neki a tánc a legfontosabb, a többi mellékes”.¹⁴

A népdal feldolgozott vagy eredeti formájában való terjesztésén túl hasonló kérdések merültek fel korábban zenei vonatkozásban is. Bartók a korabeli magyarországi kortárs zenéről írva teszi föl a kérdést 1921 tavaszán keletkezett fogalmazványában:

„Hogyan válhat a régi magyar parasztzene, az egyetlen magyar zenei hagyomány, a magyar műzene megteremtésének alapjává? Semmi esetre sem úgy, hogy egyébként egészen nemzetközi vagy idegen jellegű, stílusú művekbe mesterségesen beleékelünk magyar parasztdallamokat vagy dallamrészeket. A zeneszerzőnek mintegy meg kell tanulnia a régi parasztzene nyelvét, hogy vele olyan módon fejezhesse ki zenei gondolatait, ahogyan a

13 Kodály Zoltán, *A magyar tánc kérdéseiről*. In: Kodály Zoltán, *Visszatekintés. Hátrahagyott írások, beszédek, nyilatkozatok III*. Közreadja Bónis Ferenc, Zeneműkiadó, Budapest, 1989, 388–389.

14 Kodály Zoltán, *A Corvin Magyar Clubban. Előadás és vita Berkeley-ben*. In: Kodály Zoltán, *Visszatekintés. Hátrahagyott írások, beszédek, nyilatkozatok III*. Közreadja Bónis Ferenc, Zeneműkiadó, Budapest, 1989, 186.

költő anyanyelvét használja. Ha megvan a zenészenben a kellő szeretet ahhoz, hogy belemélyedjen a parasztzene átélésébe, ha ennek következtében teljesen átengedheti magát e zenei nyelv hatásának, ha van önálló mondanivalója, és ha van teljes technikai tudása gondolatainak kifejezésére, akkor vállalkozása sikerül. Művei nem parasztdallamok mozaikszerű összeállítása és megharmonizálása vagy variálása lesznek, hanem a parasztzenenek belső lényegét fogják kifejezésre juttatni.

Egy magyar zeneszerzőnek, Kodály Zoltánnak kizárólag magyar parasztzeneire támaszkodva sikerült ez, úgy, mint senki másnak nálunk: zenéje mintegy apoteózis a magyar parasztzeneé.”¹⁵

Kodály egy 1951. március 25. után keletkezett kéziratos feljegyzése szerint a „Feldolgo[zás:] akkor jó, ha nem érzik annak. Ha olyan, mintha mindig úgy lett volna. Ez a művészi oldala. Másik a lelki oldala. Megérezni: a feldolgozó milyen közel vagy milyen távol áll a néptől. Mi hiányzik?

Az enyémben megvan: Forgó [Matyi] háza, élelme, hálás a padkán. A m[agyar] tájak íze, a talaj, a bédi fiatal asszonyok, akikkel táncolt[am], az arcom, típusok változatossága, karaktere. Object[ív] valóság. Subjectív: az én érzéseim is zenei alakot öltenek, amit mindez keltett. A látottak”.¹⁶

Gyakran szokás idézni Bartóknak azt a hármas felosztását, amely 1931-ben Pozsonyban és Budapesten tartott előadásán hangzott el, s többször is megjelent nyomtatásban. Eszerint a parasztzene hatása a magasabb műzenére három módon történhet, köztük természetesen számos átmenettel:

„Először is úgy, hogy a parasztdallamot minden változtatás nélkül vagy csak alig variálva, kísérettel látjuk el, esetleg még elő- és utójáték közé foglaljuk”. Ennek két típusát különbözteti meg Bartók: „Az egyiknél a kíséret és az elő-, utó- vagy közjáték másodrangú dolog; nem más, mint keret, amibe a fődolgot: a parasztdallamot beléillesztjük, mint a drágakövet a foglalatába. A másikonál éppen fordítva: a parasztdallam csupán a mottó szerepét játssza és fődolog az, ami köréje és alája helyeződik”. A népzenei hatás második módja Bartók szerint az, ha „a zeneszerző nem használ fel valódi parasztdallamot, hanem ehelyett maga eszel ki valamilyen parasztdallam-imitációt”. Végül a harmadik mód: „Ha tudniillik sem parasztdallamokat, sem parasztdallam-imitációkat nem dolgoz föl zenéjében, de zenéjéből mégis ugyanaz a levegő árad, mint a paraszzenéből. Azt lehet mondani ilyenkor: a zeneszerző meg-

15 Bartók Béla, *A magyarországi modern zenéről*. In: *Bartók Béla írásai 1. Bartók Béla önmagáról, műveiről, az új magyar zenéről, műzene és népzene viszonyáról*. Közreadja Tallián Tibor, Zeneműkiadó, Budapest, 1989, 121.

16 Kodály Zoltán, *Magyar zene, magyar nyelv, magyar vers. Kodály Zoltán hátrahagyott írásai*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1993, 73.

tanulta a paraszlok zenei nyelvét és rendelkezik vele oly tökéletes mértékben, amilyen tökéletes mértékben egy költő rendelkezik anyanyelvével”.¹⁷

Lajtha 9. vonósnégyesének negyedik tételéről így vall 1953. július 26-i keltezésű, feleségének címzett levelében:

„Saltarello-féle ... de nem olasz paraszlok táncolják. Erdélyi tündérek. Azért mondom: erdélyiek, mert a kezdő motívum egy erdélyi táncé. Nem igen fognak ráismerni, olyan másra van bővítve, hogy több, sokkal több benne a Lajtha László, mint a népzene. Tehát semmi népies hang...

Különben népzene s én: Avasi [Béla] most rakja össze a Széki gyűjtést. Megmutattam neki a Trió utolsó tételéből a „ki Erdélyből” részt. Nem ismert rá arra a széki keservesre, amely erre inspirált”.¹⁸

A következő év szeptember 17-én Lajtha egy másik levélben fiait tájékoztatja következő vonósnégyese népzenei ihletettségről:

„A 10. kvartettnek ez a címe: ... „Udvarhelyszéki Suite három részben”. Ez az első népdalfeldolgozás, amelynek opusszámot adok. Emlékszel még, Ábikám, Etédre? Hát a Gagyi-fiúkra, akikkel dolgozni jártál a földekre? És a kőrispataki cigányra? ... Kristóf Vendel volt a neve, és nagyon sok szép dallamot tudott. *Megélhetés céljából* tavaly egy népi zenekarnak átírtam belőlük egy párat. Igen szerették őket, ezért kértek egyet a más után, és sokszor játszották koncerten is, rádióban is. A dallamokat mindig nagyon szerettem én is, és nehogy a primás és klarinétos úgy variálja, ahogy akarja, avagy stílustalanul díszítse – csak példaképnek vettem öreg Kristóf cigány díszítőtechnikáját – magam írtam ... a dallamhangokat körülíró, girlandszerűen összekötő, magam-módján kifejező díszítéseket... variációkat... Lényegesen változtattam a darabok eredeti tempóján is... úgy jelennek meg, ahogy Lajtha László látja őket, és magukkal hoznak és adnak a közönségnek egy darabot udvarhelyi lelkemből”.¹⁹

A „megélhetés céljából” pontosítás jelzi, hogy Lajtha nem volt híve a népi dallamok egy az egyben való átvételének. Ez a hozzáállása még jobban kiviláglik Weissmann Jánosnak 1958. május 22-én írt leveléből: „Bartók sem, de én még kevésbé szeretem az un. folklorisztikus zenét. Nem akarom, hogy a

17 Bartók Béla, *Mi a népzene; A parasztzene hatása az újabb műzenére; A népzene jelentőségéről*. In: *Bartók Béla írásai 1. Bartók Béla önmagáról, műveiről, az új magyar zenéről, műzene és népzene viszonyáról*. Közreadja Tallián Tibor, Zeneműkiadó, Budapest, 1989, 141–144.

18 LLL-248 jelzetű levél Lajtha László hagyatékában, a Hagyományok Háza Folklórdokumentációs Központjának archívumában.

19 LLL-264 jelzetű levél Lajtha László hagyatékában, a Hagyományok Háza Folklórdokumentációs Központjának archívumában. Az idézetben szereplő Kristóf Vendel kőrispataki primás igazi neve Kristóf Vencel, a Vendel csupán a ragadványneve. Lásd: Lajtha László, *Kőrispataki gyűjtés*. Zeneműkiadó Vállalat, Budapest, 1955, 11.

folklor minden nemzetnek külön zenei nyelvezetet adjon s evvel megtörje minden igaz humanistának utolsó, népeket-egyesítő lehetőségét: a mindenütt megérthető muzsika nyelvét. Az én muzsikámat mindenütt megérthetik, mindenkire hathat, annak ellenére, hogy itt, vagy valahol Erdélyben született”.²⁰

Lajtha hitvallását a népzene-műzene kapcsolatáról még világosabban tükrözik a következő gondolatok a már idézett 1962. évi előadásából: „A sok, tudatosan megcsinált, sokszor túlkromatizált melódiákkal szemben a népdalban találtam meg a spontaneitást, a tiszta és ösztönös éneket. Furcsa sorsra jutottam. Magyarországon legtöbbször azt írják rólam, hogy muzsikám egyik fő jellege, hogy franciás, Franciaországban meg még akkor is magyar folklórt emlegetnek, mikor én azt hiszem és bizonyítani is tudom, hogy abban a muzsikában bizony semmi folklór nincsen. Ha van folklóre imaginaire, úgy a zenében található folklorisztikus elemek ennek a folklóre imaginairenek elemei”.²¹

Kodály még 1943-ban ezt nyilatkozta a folklór színpadra alkalmazásának szerinte optimális módjáról: „Az igazi oly művészet volna, amelyben a népművészeti elemet a maga nyers valóságában kimutatni nem is lehet”.²²

Láthatjuk, Lajtha „folklóre imaginaire” kifejezése valójában a bartóki harmadik hatásmóddal rokon. S ha ehhez hozzávesszük Kodály elképzelését a nem kimutatható, de mégis jelenlévő folklórhatásról, akkor láthatjuk, hogy a huszadik század három magyar folklorista-zeneszerzője a folklorizmus kérdésében végső soron, ha külön utakon is, de hasonló elvi elképzelésekig jutott el.

Jelen írás terjedelmi korlátai nem teszik lehetővé a három nagy alkotó műveiben megnyilvánuló folklorizmus számos árnyalatának behatóbb elemzését, egymáshoz való viszonyának részletes tisztázását. Így ezúttal csak a fővonalak felvázolására nyílt lehetőség.

Befejezésül idézem Bartóknak még egy fontos kitételét, saját kiemelésével: „a népi zenének csak akkor van művészi jelentősége, ha nagy formáló tehetség kezén tud a magasabb műzenébe áthatolni és arra hatni.

Tehetségtelenek kezében sem a népi zene, sem semmiféle más zenei matria nem tehet szert jelentőségre. Vagyis: a tehetségtelenségen nem segít

20 LLL-384 jelzetű levél Lajtha László hagyatékában, a Hagyományok Háza Folklórdokumentációs Központjának archívumában.

21 Lajtha László, *A népzene alkotói megközelítésének különbözőségei Bartóknál, Kodálynál és saját zenében*. In: *Lajtha László összegyűjtött írásai I.* Sajtó alá rendezte és bibliográfiai jegyzetekkel ellátta Berlász Melinda, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992, 134–135.

22 *Hagyomány Szava*, 1943, 8. sz.

sem a népzene, sem egyébre történő támaszkodás. Az eredmény így is, úgy is: semmi”.²³

Felhasznált irodalom

- *** *Bartók Béla családi levelei*. Szerk.: ifj. Bartók Béla és Gombocz Adrienne. Zeneműkiadó, Budapest. Újabb digitális kiadása in: Pávai István, Vikárius László (szerk.), *Bartók Béla élete levelei tükrében*. MTA Zenetudományi Intézet – Hagyományok Háza, Budapest, 2007.
- Bartók Béla, *A magyarországi modern zenéről*. In: *Bartók Béla írásai 1. Bartók Béla önmagáról, műveiről, az új magyar zenéről, műzene és népzene viszonyáról*. Közreadja Tallián Tibor, Zeneműkiadó, Budapest, 1989, 118–122.
- Bartók Béla, *Mi a népzene; A parasztzene hatása az újabb műzenére; A népzene jelentőségéről*. In: *Bartók Béla írásai 1. Bartók Béla önmagáról, műveiről, az új magyar zenéről, műzene és népzene viszonyáról*. Közreadja Tallián Tibor, Zeneműkiadó, Budapest, 1989, 138–147.
- Bartók Béla, *Önéletrajz*. In: *Bartók Béla írásai 1. Bartók Béla önmagáról, műveiről, az új magyar zenéről, műzene és népzene viszonyáról*. Közreadja Tallián Tibor, Zeneműkiadó, Budapest, 1989, 20–30.
- Breuer János, *Fejezetek Lajtha Lászlóról*. Editio Musica, Budapest, 1992.
- Kodály Zoltán, *A cigányzenéről*. In: Kodály Zoltán, *Visszatekintés. Hátrahagyott írások, beszédek, nyilatkozatok III*. Közreadja Bónis Ferenc, Zeneműkiadó, Budapest, 1989, 96.
- Kodály Zoltán, *A Corvin Magyar Clubban. Előadás és vita Berkeley-ben*. In: Kodály Zoltán, *Visszatekintés. Hátrahagyott írások, beszédek, nyilatkozatok III*. Közreadja Bónis Ferenc, Zeneműkiadó, Budapest, 1989, 175–191.
- Kodály Zoltán, *A magyar tánc kérdéseiről*. In: Kodály Zoltán, *Visszatekintés. Hátrahagyott írások, beszédek, nyilatkozatok III*. Közreadja Bónis Ferenc, Zeneműkiadó, Budapest, 1989, 388–389.
- Kodály Zoltán, *Magyar zene, magyar nyelv, magyar vers*. Kodály Zoltán hátrahagyott írásai. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1993.
- Lajtha László hagyatéka a Hagyományok Háza Folklórdokumentációs Központjának archívumában.

23 Bartók Béla, *Mi a népzene; A parasztzene hatása az újabb műzenére; A népzene jelentőségéről*. In: *Bartók Béla írásai 1. Bartók Béla önmagáról, műveiről, az új magyar zenéről, műzene és népzene viszonyáról*. Közreadja Tallián Tibor, Zeneműkiadó, Budapest, 1989, 147.

- Lajtha László, *A kultuszminisztérium gramofonakciója*. In: *Lajtha László összegyűjtött írásai I.* Sajtó alá rendezte és bibliográfiai jegyzetekkel ellátta Berlász Melinda, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992, 40–44.
- Lajtha László, *A magyar néptánc*. In: *Lajtha László összegyűjtött írásai I.* Sajtó alá rendezte és bibliográfiai jegyzetekkel ellátta Berlász Melinda, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992, 176–180.
- Lajtha László, *A népzene alkotói megközelítésének különbözőségei Bartóknál, Kodálynál és saját zenémben*. In: *Lajtha László összegyűjtött írásai I.* Sajtó alá rendezte és bibliográfiai jegyzetekkel ellátta Berlász Melinda, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992, 130–135.
- Lajtha László, *A népzeneről. Nyugat-konferencia*. In: *Zenei írások a Nyugatban*. Szerk.: Breuer János, Zeneműkiadó, Budapest, 1978, 409–420.
- Lajtha László, *Kórispataki gyűjtés*. Zeneműkiadó Vállalat, Budapest, 1955.
- Rajeczky Benjámín, *A magyar népzenei hanglemezek*. In: *Rajeczky Benjámín írásai*. Szerk.: Ferenczi Ilona, Budapest, 1976, 334–338.
- Vargyas Lajos, *Hommage à Lajtha*. In: *Keleti hagyomány – nyugati kultúra. Tanulmányok*. Budapest, Szépirodalmi Kiadó, 1984, 390–394.

Kivonat

A XX. század kezdetén, a korábbi magyar zenei stílus megújítási törekvéseiben kulcsszerepet játszott a valódi népzene fölfedezése. Kodály Zoltán és Bartók Béla egymástól függetlenül talált rá erre a frissítő forrásra, amely jelentős hatással volt saját zeneszerzői nyelvezetük kialakulására. Mintegy évtizednyivel fiatalabb pályatársuk, Lajtha László sem maradt érintetlen a népzene hangjától. Ugyanakkor mindhárman igen hamar nemzetközi hírű népzene kutatókká váltak. A népzenei hatás által egész személyiségük átformálódott, a népzene életük részévé vált. A művészi és tudósi hozzáálláson túl a népdal társadalmi megismertetése, elismertetése is céljaik közé tartozott. Így figyelmük kiterjedt a korabeli folklorizmus egyéb formáira: a népdal pedagógiai alkalmazására, a kórusmozgalomra, sőt a néptánc színpadi alkalmazására is. Az előadás vázlatos áttekintést nyújt a három tudós-zeneszerző folklorizmusszemléletének kialakulásáról, módosulásairól, egymáshoz való viszonyáról, korabeli nyilatkozataik alapján.

Abstract

At the beginning of the XXth century, the discovery of genuine folk-music played a key role in the efforts to regenerate the Hungarian musical style. Zoltán Kodály and Béla Bartók have come upon this rejuvenating source independently and it had a considerable influence on the development of their musical language. About a decade later, their younger colleague, László Lajtha, was also touched by the sound of folk-

music. All three of them had soon become internationally acclaimed ethnomusicologists. As folk-music came to be part of their life, it affected their personalities, as well. Beyond the scientific and artistic approach, they consciously aimed at the broader familiarization and recognition of genuine folk-music. Their attention extended to other forms of contemporary folklorism, such as the pedagogical usage of folk-songs, the choir movement, or even the stage adaptation of folk-dance. Building upon the statements of the three theoreticians and composers, this presentation offers a brief overview on the formation and alteration of their folklorism views and the relations between them.